

1. Sv. Petar atika

2. Sv. Petar atika poslije restauracije

3. Sv. Sebastijan

4. Sv. Sebastijan poslije restauracije

Jelena SPEVEC

Hrvatski restauratorski zavod Zagreb

Restauratorski centar Ludbreg

PREGLED KONZERVATORSKO - RESTAURATORSKIH RADOVA ODJELA ZA DRVENU POLIKROMIRANU SKULPTURU RESTAURATORSKOG CENTRA LUDBREG U 2004. I 2005. GODINI

*R*estauratorski centar Ludbreg dislocirana je jedinica Hrvatskog restauratorskog zavoda¹, otvorena u sklopu programa evakuacije ratom ugrožene spomeničke baštine. Na Odjelu za drvenu polikromiranu skulpturu konzervatorsko - restauratorski radovi vode se uglavnom na drvenim crkvenim interijerima, odnosno oltarima, propovjedaonicama, skulpturama i slikanim oltarnim palama. Samim konzervatorsko - restauratorskim radovima prethodi utvrđivanje i dokumentiranje zatečenog stanja umjetnina, njihova preliminarna zaštita, povijesno - umjetnička analiza, a zatim se pristupa radovima u užem smislu.

U 2004. i 2005. godini obnovljeno je više objekata iz 17. i 18. stoljeća. Obnovljen je bočni oltar sv. Barbare iz crkve sv. Tome u Tomašu kraj Bjelovara, tri skulpture Župne zbirke iz Sv. Petra Mrežnickog, skulptura Boga Oca i dvije slike na platnu iz Zbirke sakralne umjetnosti u Ludbregu, dva bočna oltara iz kapele sv. Vida u Jamničkom Podgorju, dvije skulpture iz kapele sv. Roka u Osijeku, dovršeni su radovi na obnovi propovjedaonice franjevačke crkve u Varaždinu, te su obnovljene skulpture s glavnog oltara franjevačke crkve u Slavanskom Brodu, kao i drvena oplata zida i postamenti skulptura na istom oltaru. Do kraja 2005. godine predviđa se završetak radova na glavnom i lijevom bočnom oltaru iz kapele sv. Barbare u Brestu Pokupskom, kao i obnova tabernakula iz franjevačke crkve u Slavanskom Brodu.

OLTAR SV. BARBARE, CRKVA SV. TOME, TOMAŠ

Izvorno gotička, a u 18. stoljeću barokizirana crkva sv. Tome² nalazi se nedaleko Bjelovara, u sklopu župe Ciglena. U crkvi su se nalazila tri ranobarokna oltara, glavni posvećen patronu crkve te bočni posvećeni sv. Barbari i sv. Bartolomeju. Lijevi bočni oltar sv. Barbare datiran je natpisom na niskoj predeli u 1701. godinu. Sastoji se od predele, retabla i atike koja je zaključena probijenim zabatom. Centralne niše retabla flankirane su tordiranim stupovima ukrašenim prepletom vinove loze. U nišama, na zabatu i s vanjskih strana stupova nalaze se skulpture svetica. Oltar je monokroman, tamnoplavog, gotovo crnog tona, s pozlaćenim i posrebranim ornamentom tipa manirističke hrskavice.

SKULPTURE IZ ŽUPNE ZBIRKE CRKVE SV. PETRA MREŽNIČKOG

U crkvenoj zbirci župne crkve sv. Petra, koja se nalazi u općini Duga Resa, čuvaju se barokne slike i skulpture sabrane s područja župe. Na proljeće 2004. godine obnovljene su tri skulpture iz te zbirke: sv. Florijan, sv. Nikola i skulptura anđela. Skulpture su radovi nepoznatih autora iz prve polovice 18. stoljeća.

SKULPTURA BOGA OCA IZ ZBIRKE SAKRALNE UMJETNOSTI, LUSBREG

Skulptura Boga Oca rad je nepoznatog autora iz druge polovice 18. stoljeća. Njen izvorni smještaj nije poznat. Poprsje Boga Oca izlazi iz oblaka. Ruke nedostaju, ali je jasno vidljivo da su bile raširene, a na oblaku je naslonjena kugla zemaljska³. Originalna polikromija sačuvana je samo u tragovima. Skulptura je podvrgnuta konzervatorsko - restauratorskim radovima, s naglaskom na zaštitu uz minimalne obnoviteljske intervencije.

SLIKE IZ ZBIRKE SAKRALNE UMJETNOSTI, LUSBREG

Riječ je o dvije slike. To su ulja na platnu koja prikazuju sv. Apoloniju, zaštitnicu zubara i sv. Florijana, zaštitnika vatrogasaca, bačvara i vojnika. Slika sv. Apolonije izvorno je bila smještena na bočnom oltaru kapele sv. Antuna u Selniku, a slika sv. Florijana izvorno je stajala na glavnom oltaru kapele sv.

Florijana u Slokovcu. Radovi su nepoznatih autora iz 19. stoljeća⁴. Slike su bile prilično oštećene, platna su bila na više mjesta perforirana, podokviri su bili razlijepljeni, crvotočni i rasušeni, a platna se olabavila i naborala. Zapršene i prljave bile su i s lica i s naličja, dok je slikani sloj bio mjestimično popucan, najteže oštećen oko perforacija, gdje je i otpao.

SKULPTURA SV. ROKA I SV. SEBASTIJANA, KAPELA SV. ROKA, OSIJEK

Kapela sv. Roka građena je od 1742. do 1744. godine. U kapeli desno od trijumfalnog luka na plitkom pravokutnom postolju, stoji drvena polikromirana skulptura sv. Roka, rad nepoznatog majstora iz druge polovice 18. st. Sv. Rok, zaštitnik od kuge, prikazan je u putnom odijelu, sa šeširovom spuštenim na leđa, tikvicom zataknutom za pojas, haljine zadignute nad lijevom nogom. Desnom

4. Sv. Florijan

rukom pokazuje ranu iznad koljena, dok u lijevoj drži štap. Pod nogama mu leži pas s kruhom u ustima. Lijevo od trijumfalnog luka u kapeli sv. Roka, kao pandan skulpturi sv. Roka, stoji skulptura sv. Sebastijana. Sv. Sebastijan stoji naslonjen uz drvo, u iskoraku, tijela povijenog u blagoj S liniji. Lijeva ruka vezana mu je iznad glave, desna uz tijelo, pravim krediranim i oslikanim užetom. Noge su mu povezane iznad članaka. Opasan je perisomom, proboden je strelicama i iz rana mu curi krv.

PROPOVJEDAONICA FRANJEVAČKE CRKVE, VARAŽDIN

Radovi na propovjedaonici većim su dijelom završeni u 2003. godine. U 2004. godini napravljena je replika festona s kerubinskom glavicom, obnovljena je naknadno pronađena skulptura sv. Bernardina Sienskog te je popravljen ormar u balkonskom dijelu propovjedaonice.

GLAVNI OLTAR, FRANJEVAČKA CRKVA SV. TROJSTVA, SLAVONSKI BROD

Samostanska crkva jednobrodna je građevina građena od 1727. do 1749. godine⁵. To je najveća barokna crkva u Hrvatskoj u provinciji sv. Ćirila i Metoda. Glavni oltar samostanske crkve u Slavonskom Brodu razlikuje se od redovito oblikovanih retabla velikih oltara koji prekrivaju cijelu plohu središnjeg zida svetišta. Umjesto kulisnog retabla, zbog prozora koji se nalaze na istočnom zidu svetišta, stoji retabl - tabernakul iznad oltarne menze iznad kojeg na pozadinskoj stijeni svetišta visi velika, u široku bogato profiliranu ramu smještena oltarna slika Presvetog Trojstva, uz koju na visokim postamentima stoje sa svake strane po dvije skulpture crkvenih učitelja. Stipes oltara zajedno s tabernakul - retablom postavljen je u crkvu 1754. godine⁶. Izvorni izgled oltara sačuvan je djelomično, jer je 1919. godine prepravljn. Radovi na inventaru crkve započeti su u Restauratorskom centru Ludbreg krajem 2002. (skulpture s bočnih oltara), vođeni su u kontinuitetu u 2003. (oltarna slika s ukrasnim okvirom) i u 2004. godini (skulpture anđela lučonoša i malih anđela s vijenca tabernakula, skulpture četiri crkvena oca). U 2005. godini vođeni su radovi na drvenom parapetu apsida i postamentima skulptura četiri crkvena oca, a do kraja godine planiran je dovršetak radova na tabernakulu.

BOČNI OLTARI KAPELE SV. VIDA, JAMNIČKO PODGORJE

Bočni oltari sv. Petra i sv. Stjepana čine s glavnim oltarom sv. Vida baroknu cjelinu inventara kapele sv. Vida. Po svojoj su konstrukciji, kompoziciji i ornamentici istovjetni. Oltari su tektonski rad nepoznatog majstora, nastao četrdesetih godina 18. stoljeća⁷. Zajedno s ostalim crkvenim inventarom evakuirani su iz kapele u studenom 1991. godine. Kapela je teže oštećena u artiljerijskim napadima, i u tijeku je njena obnova⁸.

Oltari se sastoje se od niske predele, koja nosi uski retabl flankiran pilastrom, na koji se naslanja konzola koja nosi grede s vijencem. U središnjem polju oltara nalaze se slike, ulja na platnu, koje prikazuju mučeništvo svetaca. Oltari su zaključeni atikom na kojoj se nalazi golubica, simbol Duha svetog (oltar sv. Petra), odnosno Božje oko okruženo zrakama i oblacima (oltar sv. Stjepana). Oltari su mramorizirani, s pozlaćenom i posrebrenom ornamentikom i aplikacijama.

OLTAR SV. BARBARE I BOČNI OLTAR SV. IVANA KRSTITELJA, KAPELA SV. BARBARE, BREST POKUPSKI

Prva kapelica sv. Barbare bila je drvena građevina podignuta 1673. godine⁹. U 19. stoljeću zamijenjena je novom, u koju je prenesen inventar iz stare kapele. Glavni oltar, posvećen sv. Barbari, lijevi bočni oltar Krštenja Kristova i desni Uznesenja Bogorodice, kao i drvena propovjedaonica u predvorju kapele radovi su pučkih majstora iz posljednje četvrtine 17. stoljeća. 1991. godine, nakon artiljerijskih napada, evakuiran je pokretni inventar kapele. Tokom sljedećih ratnih mjeseci kapela je potpuno srušena. Glavni oltar sv. Barbare zanimljiv je i rijedak primjer drvenog polikromiranog oltara s pomičnim, slikanim vratnicama iz 17. st. na kojem je sačuvana tradicija gotičkog poliptiha. Zapis na predeli navodi ime donatora Stjepana Francaka i godinu postavljanja oltara, 1675. Oltar je dopremljen u Ludbreg nakon djelomične restauracije u Njemačkoj. Lijevi bočni oltar sv. Ivana Krstitelja drveni je polikromirani oltar na dva kata. Monokroman je s pozlaćenim i posrebrenim aplikacijama. Oltarna pala, ulje na platnu, prikazuje Krštenje Kristovo. Prema stilu ornamentike oltar se može datirati na sam kraj 17. st. Oltari su stradali u artiljerijskom napadu, na nekoliko mjesta bili su direktno pogođeni krhotinama granata.

Do kraja tekuće godine planiran je završetak konzervatorsko - restauratorskih radova na oba oltara.

KONZERVATORSKO - RESTAURATORSKI RADOVI NA OBJEKTIMA

U okviru programa Zaštite pokretnih spomenika kulture Ministarstvo kulture Republike Hrvatske odobrilo je sredstva za obnovu objekata. Samim radovima na objektima prethodilo je utvrđivanje i dokumentiranje stanja *in situ*. Nakon fotografiranja zatečenog stanja, uzeti su uzorci za izradu mikropresjeka, stratigrafsku analizu, te mikrokemijsku analizu pigmenta. Kemijskim i fizikalnim metodama otvorene su sonde, odnosno provedena su i dokumentirana istraživanja slikanog sloja, podloge i nosioca. Umjetnine su potom demontirane, podvrgnute fumigaciji i dopremljene u prostore RCL-a.

Konsolidacija preparacije i slikanog sloja obavljena je injektiranjem zagrijane 7 - 10% otopine zečjeg tutkala u destiliranoj vodi, čija je penetracija pospješena injektiranjem isopropanola. Nadignuća su sanirana peglanjem toplinskom peglicom preko *melinex* papira. Na oltarima i skulpturama su odstranjeni korodirani čavli, svi neadekvatni i neautorski dodaci. Nakon stolarskih radova, učvršćivanja razlijepljenih spojeva, napravljene su probe za skidanje preslika, koji je potom skidan ili mehanički skalpelom ili kemijskim sredstvima. Spužvasti, cvrtočinom nagriženi dijelovi drvenog nosioca oltara i skulptura konsolidirani su akrilnom smolom, a manja oštećenja premazana su tutkalom. Rupice od cvrtočine i perforacije od čavala zakitane su smjesom fine drvene prašine, kožnog tutkala i krede. Rekonstruirani su dijelovi koji su nedostajali. Dijelovi na kojima je kredna preparacija otpala i rekonstruirani dijelovi očišćeni su etanolom, tutkaljeni otopinom 8 - 10% kožnog tutkala, a potom kredirani mješavinom šampanjske i bolonjske krede otopljene u 10 - 15% kožnom tutkalu. Kredirana mjesta potom su nivelirana, zaštićena, i na njima se izvodila rekonstrukcija pozlate i srebra ili retuš, sredstvima i metodama u skladu s izvornim materijalima i tehnikama. Umjetnine su potom zaštićene damar lakom u terpentinu. Slike (ulja na platnu) su bile odvojene od ukrasnih okvira i podokvira. Podlijepljen im je slikani sloj, očišćeno lice (uklonjen stari

lak) i naličje, zatvorene perforacije i dublirani rubni dijelovi. Mjesta na kojima je nedostajao slikani sloj, tutkaljena su i kredirana, nivelirana te retuširana u dva sloja (podsluk i završni sloj) te s lica zaštićena lakom.

ZAKLJUČAK

Umjetnine obnavljane tijekom 2004. i 2005. godine sačuvane su od daljnjeg propadanja i vraćen im je izgled najbliži njihovom izvornom. Oltari iz Jamničkog Podgorja, smješteni su do završetka obnove kapele sv. Vida u prostor Župne crkve u Lasinji. Bočni oltar sv. Barbare iz Tomaša nalazi se u depou RCL-a, zajedno s glavnim oltarom i bočnim sv. Bartolomeja do završetka radova na crkvi sv. Tome. Skulpture sv. Florijana, sv. Nikole i anđela vraćene su u Župnu zbirku u Sv. Petru Mrežničkom, kao i skulpture sv. Roka i sv. Sebastijana, koje su vraćene u Osijek. Umjetnine iz Sakralne zbirke dvorca Batthyany, nakon restauracije ponovo čine stalni postav iste. Završetak radova na ostalim objektima planiran je do kraja 2005. godine.

Bilješke:

1. U daljnjem tekstu RCL i HRZ
2. Usp. Kožul, Stjepan, Čija je crkva sv. Tome apostola u Tomašu?, u: Tkalčić, Godišnjak za povjesnicu Zagrebačke Nadbiskupije, br. 2, Zagreb, 1998., str. 131.
3. Usp. Baričević, Doris, Stalni postav Zbirke sakralne umjetnosti dvorca Batthyani, Katalog otvorenja postava, Zagreb, 1998.
4. Isto.
5. Usp. Cvekan, Paškal, Franjevci u Brodu, Slavonski Brod, 1984., str. 93 - 94.
6. Isto, str. 101-103.
7. Usp. Baričević, Doris, Drvorezbarstvo i skulptura 17. i 18. st. na području općine Jastrebarsko, Kaj, posebno izdanje, knj. br. 8, Zagreb, 1975., str. 45.
8. Matković Mikulčić, Katja, Crkve i kapele odranskog dekanata, Velika Gorica, 1998., str. 123.
9. Baričević, Doris, Pregled spomenika kulture i drvorezbarstva 17. i 18. st. s područja Kotara Sisak, Ljetopis JAZU u Zagrebu, br. 72, Zagreb, 1968., str. 485.

Literatura:

1. Badurina, Anđelko (uredio), Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1990. (1979.)
2. Baričević, Doris, Pregled spomenika kulture i drvorezbarstva 17. i 18. st. s područja Kotara Sisak, Ljetopis JAZU u Zagrebu, br. 72, Zagreb, 1968.
3. Baričević, Doris, Drvorezbarstvo i skulptura 17. i 18. st. na području općine
4. Jastrebarsko, Kaj, posebno izdanje, knj. br. 8, Zagreb, 1975.
5. Baričević, Doris, Stalni postav Zbirke sakralne umjetnosti dvorca Batthyani, Katalog otvorenja postava, Zagreb, 1998.
6. Cvekan, Paškal, Franjevci u Brodu, Slavonski Brod, 1984.
7. Cvitanović, Đurđica, Sakralna arhitektura baroknog i klasicističkog razdoblja, u: Sveti trag, devetsto godina umjetnosti Zagrebačke nadbiskupije, Zagreb: MGC - Muzej Mimara, 1994.
8. Horvat, Anđela, Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj, u: Horvat, Matejić, Prijatelj, Barok u Hrvatskoj, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1982.
9. Kožul, Stjepan, Čija je crkva sv. Tome apostola u Tomašu?, u: Tkalčić, Godišnjak za povjesnicu Zagrebačke Nadbiskupije, br. 2, Zagreb, 1998.
10. Kreigher - Hozo, Metka, Slikarstvo/Metode slikanja/Materijali, Sarajevo, 1991.
11. Kruhek, Milan, Graditeljska baština Karlovačkog Pokuplja, Zagreb, 1985.
12. Kuhn, Hermann, Erhaltung und Pflege von Kunstwerken, Material und Technick, Konservierung und Restaurierung, München: Klinkhard und Biermann, 1990. Š1978.Č.
13. Matković Mikulčić, Katja, Crkve i kapele odranskog dekanata, Velika Gorica, 1998.
14. Dokumentacija Hrvatskog restauratorskog zavoda